

Отже, у регіональній системі координат процес формування доходів населення набуває певних якісних ознак, які вирізняють його перебіг в одному регіоні від іншого, оскільки регіональний соціум формується не тільки на параметрах економічного розвитку, але й ментальних, соціально-психологічних, етнічних особливостях. Урахування цих специфічних особливостей є надзвичайно важливим у регіональних дослідженнях з сучасної соціально-економічної проблематики, у тому числі пов'язаної з утворенням доходів населення.

Література

1. Данилишин Б. М. Просторова організація продуктивних сил України: мезо- та мікрорегіональний рівень / Б. М. Данилишин, Л. Г. Чернюк, М. І. Фашевський. — Вінниця: Книга-Вега, 2007. — 572 с.
2. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі XX—XXI століття: нові пріоритети / М. І. Долішній. — К.: Наукова думка, 2006. — 512 с.
3. Економічна теорія: політекономія: підручник / [за ред. В. Д. Базилевича]. — [2-ге вид.]. — К.: Знання-Прес, 2008. — 581 с.
4. Економічний словник-довідник / [за ред. С. В. Мочерного]. — К.: Феміна, 1995. — 368 с.
5. Енциклопедія корпоративного управління: у 3-х т. / [І. К. Бондар, В. І. Науменко, В. М. Лич та ін.]. — К.: Видавничий Дім «Корпорація», 2006.
6. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский. — М.: ИНФРА-М, 1996. — 496 с.

Стаття подана до редакції 10.10.2011

УДК 332.1-058.636

С. В. Максим'юк, канд. екон. наук,
доц. кафедри управління галузевим
і регіональним економічним розвитком,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ КАТЕГОРІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ СИСТЕМ

АННОТАЦІЯ. У статті узагальнено підходи до сутності понять «потенціал», «інтелект» та «інтелектуальний потенціал», сформовано дефініцію поняття «інтелектуальний потенціал регіональних суспільних систем» та визначено місце інтелектуального потенціалу у соціально-економічному розвитку регіональних суспільних систем.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: потенціал, інтелект, інтелектуальний потенціал, інтелектуальний потенціал регіональних суспільних систем.

АННОТАЦИЯ. В статье обобщенно подходы к сущности понятий «потенциал», «интеллект» и «интеллектуальный потенциал», сформирована дефиниция понятия «интеллектуальный потенциал региональных общественных систем» и определенно место интеллектуального потенциала в социально-экономическом развитии региональных общественных систем.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: потенциал, интеллект, интеллектуальный потенциал, интеллектуальный потенциал региональных общественных систем.

ANNOTATION. In the article generalized going near essence of concepts «potential», «intellect» and «intellectual potential», definition of the concept «Intellectual potential of the regional public systems» is formed and the place of intellectual potential is certain in socio-economic development of the regional public systems.

KEY WORDS: potential, intellect, intellectual potential, intellectual potential of the regional public systems.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Сучасний стан вітчизняної економіки характеризується, з одного боку, глобально-інтеграційними процесами вступу у світову економічну спільноту, а з іншого — низьким рівнем розвитку науково-технічної бази, моральним зносом матеріальних активів і дефіцитом фінансових ресурсів для їх модернізації, що сприяють підвищенню ролі інформаційно-інтелектуальних факторів в її розвитку. Економіка знань, яку активно пропагує сучасне суспільство та яка є наслідком глобально-інтеграційних процесів, характеризується органічним поєднанням науки, техніки і виробництва, базується на інноваційній моделі розвитку та інтелектуалізації виробничо-організаційного процесу.

Інтелектуальний потенціал регіональних суспільних систем постає тим стратегічним чинником, який визначає могутність держави і котрий можливо достатньо швидко мобілізувати для завоювання стабільних позицій на ринку у конкурентній боротьбі та досягнення національних цілей. Саме ефективне його використання вже в найближчі роки могло б забезпечити зростання економіки нашої держави, її входження в групу європейських країн-лідерів за соціально-економічним розвитком. Досягнення даної стратегічної мети багато в чому залежить від ефективного використання наявного інтелектуального потенціалу на рівні регіональних суспільних систем.

Аналіз останніх досліджень, на які покликається автор. У вітчизняній і зарубіжній літературі існує чимало фундаменталь-

них праць, присвячених вивченню різноманітних аспектів інтелектуального потенціалу.

Інтелектуальну діяльність досліджували такі видатні економісти кінця XVII — середини XIX ст., як В. Петі, А. Сміт, Д. Рікардо, В. Каразин, Дж. С. Міль, К. Маркс, Ф. Ліст; кінця XIX ст. — першої половини XX ст., як А. Маршал, М. Туган-Барановський, Й. Шумпетер, М. Вебер, А. Біне, В. Штерн та ін.

Практично усі провідні школи та напрямки економічної думки другої половини XX ст. приділяють значну увагу дослідженню інтелектуальної складової економічного розвитку. Наприкінці XX ст. економічна наука значну увагу приділяє аналізу таких складових інтелектуального потенціалу, як освіта, наука, інформаційно-комунікаційні технології, інтелектуальний капітал. Вагомий внесок у вивчення цієї проблеми зробили Д. Бел, Дж. К. Гелбрейт, В. Ростоу, Т. Шульц, Г. Бекер, Л. Туроу, Дж. Вейзі, М. Фішер, М. Блауг, Е. Денісон, Ф. Махлуп, Е. Брукінг та інші. Питання пов'язані з інтелектуальним потенціалом вивчали у своїх працях такі вітчизняні науковці, як О. Бутнік-Сіверський, О. Грішнова, Б. Леонтьєв, В. Петренко, В. Іноземцев, Л. Федулова, А. Чухно, І. Мойсеєнко, М. Демчишин, В. Гейць, С. Вовканич, Л. Семів та інші, які комплексно досліджували концепцію інтелектуального потенціалу або декомпозували об'єкт дослідження за окремими напрямками.

Відмічаючи безсумнівну цінність і значимість проведених наукових досліджень, ми вважаємо, що в умовах сучасного трансформаційного періоду в економіці України необхідність здійснення подальших розробок у цьому напрямі значно посилюється.

Формулювання мети статті полягає у визначенні сутнісної характеристики інтелектуального потенціалу регіональних суспільних систем.

Виклад основного матеріалу. У сучасній економіці інтелектуальний потенціал виходить на передній план, оскільки він є одним із основних факторів, що визначають конкурентоспроможність регіональних суспільних систем сьогодення. Задля обґрунтування перспективних напрямів нарощення інтелектуального потенціалу регіональних суспільних систем необхідно визначитися із його економічним змістом. Цьому повинне передувати дослідження понять «потенціал» та «інтелект».

Термін «потенціал» (від латинського «*potentia*» — сила, міць) у широкому розумінні означає сукупність наявних засобів, можливостей у будь-якій галузі. У тлумачному словнику сучасної української мови «потенціал» трактується як запас чого-небудь,

резерв; приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов [2, с. 902]. Економічний енциклопедичний словник визначає потенціал як наявні в економічного суб'єкта ресурси, їх оптимальна структура та вміння раціонально використати їх для досягнення поставленої мети [10, с. 142].

У розвитку сучасних уявлень про потенціал виділяють наступні напрямки [6—8, 21]:

1) потенціал — це сукупність необхідних для функціонування або розвитку систем різних видів ресурсів;

2) потенціал — це система матеріальних і трудових факторів, що забезпечують досягнення мети виробництва;

3) потенціал — це здатність комплексу ресурсів економічної системи виконувати поставлені перед нею завдання.

Потенціал концентрує в собі одночасно три рівні зв'язків і відносин [9, 11; 21, 30]:

— перший рівень відображає минуле, тобто являє собою сукупність властивостей, накопичених системою в процесі її становлення і таких, що зумовлюють можливість до її функціонування та розвитку;

— другий рівень характеризує сьогодення з точки зору практичного застосування і використання наявних можливостей;

— третій рівень орієнтований на розвиток, а будучи єдністю стійкого і мінливого станів, потенціал містить елементи майбутнього розвитку.

Термін «інтелект» (від латинського *intellectus* — розуміння, розсудок, пізнання) означає розум, здатність людини думати, мислити; рівень розумового розвитку [2, с. 401]. Економічний енциклопедичний словник визначає інтелект як сукупність розумових здібностей людини, її здатність до мислення та раціонального пізнання природи, суспільства та людини [10, с. 285]. У філософському розумінні інтелект (як необхідна умова створення об'єктів інтелектуальної власності) — це розум, здатність мислити, проникливість, сукупність тих розумових функцій (порівняння, абстракції, утворення понять, судження, висновки тощо), які або перетворюють сприйняття у знання, або критично переглядають вже наявні знання, або аналізують їх [22, с. 181].

Інтелектуальний потенціал — це один із різновидів потенціалу, який має відповідні ознаки потенціалу й одночасно відтворює характерну лише йому специфіку та особливості.

Аналіз літературних джерел із даної проблематики дозволяє виділити три підходи до трактування поняття «інтелектуальний потенціал».

Представники *ресурсного підходу* (В. Куценко, О. Грішнова, О. Бутнік-Сіверський, А. Красовська, А. Гадзало, В. Зінов) трактують інтелектуальний потенціал шляхом визначення сукупності ресурсів, що його формують, розкриття його структури.

О. Грішнова трактує дане поняття як вирішальний чинник забезпечення сталого економічного та людського розвитку, який включає знання і творчі здібності населення, систему освіти, комп'ютерне забезпечення, систему зв'язку, бази даних (бібліотеки та електронні системи), систему науки, інтелектуальну власність і т. ін. [6, с. 185—188]. О. Бутнік-Сіверський та А. Красовська під терміном «інтелектуальний потенціал» розуміють ресурс, що складається з людських (інтелектуальних сил) та інтелектуальних (інтелектуальний продукт) ресурсів [1, с. 31]. А. Гадзало визначає дане поняття як можливості для реалізації інноваційної діяльності, які прийнято поділяти на людські та інтелектуальні ресурси [4, с. 139]. В. Зінов розуміє під інтелектуальним потенціалом сукупність колективних знань персоналу підприємства, творчі здібності та ідеї, уміння вирішувати проблеми, лідерські якості, підприємницькі й управлінські навички і здібності окремої людини [11]. Таким чином, згідно даного підходу інтелектуальний потенціал розглядається як сукупність інтелектуальних ресурсів (знання, здібності та навичками населення, система освіти, комп'ютерне забезпечення, система зв'язку, бази даних (бібліотеки та електронні системи), система науки, інтелектуальну власність і т. ін.) і зв'язків між ними.

У рамках *функціонального підходу* досліджують дану категорію науковці, Ю. Канигін, К. Матусевич, С. Вовканич, Є. Панченко, В. Орищенко, М. Долішній, О. Яновський. Вони визначають інтелектуальний потенціал як здатність економічних суб'єктів виконувати певні дії з метою відтворення їх інтелектуальних ресурсів.

Ю. Канигін розуміє під інтелектуальним потенціалом здатність суспільства та його підсистем сприймати, зберігати, нагромаджувати знання, продукувати нові ідеї та використовувати їх заради прогресу [12, с. 40]. К. Матусевич трактує дане поняття як потенціальну (тобто використану і невикористану) сукупну здатність людей до пізнання і засвоєння знань, створення нових знань і використання їх для розвитку сфер матеріального і духовного виробництва в їх взаємопроникненні, взаємозалежності і взаємодії через виробництво матеріальних та інтелектуальних продуктів, тобто через виробництво і нагромадження матеріально-речового, науково-освітнього, інформаційного, організаційно-

економічного, ідейно-світоглядного, художнього, культурного продукту [13]. С. Вовканич визначає дане поняття як спроможність суспільств, окремих людських спільностей, особистостей (у другому вимірі — держави, регіону, інших організаційно-територіальних структур) творити, нагромаджувати і використовувати знання, проекти, ідеї, ноу-хау тощо для соціально-економічного, інноваційного, науково-технічного, інформаційного, духовно-культурного, морально-правового та іншого розвитку [3, с. 45]. Є. Панченко під терміном «інтелектуальний потенціал» розуміє здатність працівників компанії пропонувати нові ідеї у різних сферах її діяльності: виробництві, дослідженнях, маркетингу, фінансах тощо [17, с. 17]. В. Орищенко визначає дане поняття як духовно-освітнянський стан нації, що забезпечує здатність народу до виконання актуальних суспільно-економічних завдань, створення необхідних умов всебічного розвитку молодого покоління на базі найвищих духовних цінностей нації [16, с. 88]. О. Яновський трактує дане поняття як невичерпне джерело формування творчих новацій, потужний чинник розвитку й удосконалення бізнес-діяльності, ефективний засіб завоювання ринку товарів і послуг, а також лідерства у конкурентному середовищі [23, с. 42]. Таким чином, із позиції даного підходу сутність інтелектуального потенціалу полягає у функціях, які забезпечують реалізацію здібностей і можливостей.

Представники *цільового підходу* (С. Мочерний, В. Прошак, О. Довгань, І. Мойсеєнко, М. Демчишин, О. Кендюхов, М. Гуревичов, О. Стефанишин, Н. Городянська, В. Гунько, В. Мурашко) при визначенні інтелектуального потенціалу акцентують увагу як на його складових елементах, процесі відтворення, так і на результаті його використання певним суб'єктом (підприємством, регіоном, державою).

Економічний енциклопедичний словник (за ред. С. Мочерного) визначає термін «інтелектуальний потенціал» як сукупність розумових здібностей і творчих обдарувань людей і можливість їх збагачення, на основі яких формується їх здатність (загалом — здатність окремої нації, народу) засвоювати нові знання та інформацію й використовувати їх для створення і впровадження нової техніки і технології, інших елементів продуктивних сил, а також усіх підсистем національної економічної системи (техніко-економічних, організаційно-економічних відносин, відносин економічної власності і господарського механізму) [10, с. 142]. В. Прошак трактує дане поняття як сукупність творчих здібностей індивідів та їх освітньо-квалі-

фікаційний рівень, які дають змогу використовувати уречевлені (зматеріалізовані) інтелектуальні засоби, засвоювати набуті та творити нові знання для ефективного соціально-економічного розвитку країни [19, с. 7]. О. Довгань розуміє під інтелектуальним потенціалом нагромаджені і систематизовані знання у поєднанні з аналітичними та креативними здібностями фахівців різних функціональних сфер діяльності, що дають змогу організації бути чутливою до вимог ринку, своєчасно виявляти тенденції у зміні споживчих преференцій, продукувати оригінальні ідеї та оперативно втілювати їх у життя [9, с. 153]. І. Мойсеєнко, М. Демчишин, О. Кендюхов визначають дане поняття як можливості, що надані інтелектуальними ресурсами у даний час і в майбутньому та можуть бути використані для вирішення якогось завдання або для досягнення певної мети [14, с. 142]. М. Гуревичов розуміє під даним терміном інтелектуальну працю, творчий процес взаємодії інтелекту з елементами культури, який є фундаментальним творчим ресурсом і створює інтелектуальну продукцію та відтворює творчу особистість [8, с. 31]. О. Стефанишин під терміном «інтелектуальний потенціал» розуміє можливості, що надані інтелектуальними ресурсами у певний час і в майбутньому, які створені людським і (або) машинним (штучним) інтелектом, можуть бути використані для досягнення певної мети, хоча такі можливості не завжди будуть зреалізовані [20, с. 281]. Н. Городянська визначає дане поняття як сукупність розумових здібностей і творчих обдарувань людей, відтворення яких за інтенсивною формою сприятиме зростанню якості інтелектуальних ресурсів та капіталу, розширенню здатності людей до засвоєння нових знань та інформації, створенню інноваційних технологій і зростанню гудвілу підприємства [5, с. 114]. В. Гунько трактує інтелектуальний потенціал як сукупність інтелектуальних можливостей працездатного населення регіону (здатності до мислення, пізнання, уміння, навички та досвід роботи) та інтелектуальних можливостей структурного капіталу (можливість використання у виробничому процесі сукупності новітніх технологій, комп'ютерів, машин, обладнання, інструментів, винаходів, патентів, ноу-хау та ін.), використання яких дасть можливість підвищити ефективність виробництва [7, с. 99]. В. Мурашко розуміє під інтелектуальним потенціалом сукупність інтелектуальних здібностей населення регіону, матеріально-технічних, фінансових, інформаційних, організаційно-економічних ресурсів та комплексу чинників, які дозволяють вирі-

шити в теперішній час і в майбутньому проблеми інноваційного розвитку як в інтересах регіону, так і всієї країни [15, с. 3]. Таким чином, сутність інтелектуального потенціалу згідно даного підходу полягає у здатності сукупності інтелектуальних ресурсів досягати поставлених цілей.

Не можна не звернути увагу на ту обставину, що у більшості приведених вище визначеннях інтелекту присутній термін «здатність».

В. Петренко, говорячи про інтелектуальний потенціал, пропонує розглядати і деякі інші його виміри — інтелектуально-інноваційний потенціал та інтелектуально-духовний потенціал. При цьому він також говорить про інтелектуальний потенціал як про прогнозовану інтегральну здатність особи чи групи осіб (персоналу організації, підприємства, населення територіальної громади, регіону, країни, нації, людства) до створення нових духовних та матеріальних цінностей [18, с. 26—27].

Слід наголосити на тому, що у фаховій літературі знайшов широке використання ще і такий синтетичний термін, як «інтелектуально-ресурсний потенціал» — характеристика спільної здатності до проявів інтелекту детермінованою кількістю людей, як природного джерела, запаси і можливості (ресурси) якого можуть бути використаними, а можуть залишитись і незайнятими.

Так, як об'єктом нашого дослідження є інтелектуальний потенціал регіональних суспільних систем, то сформулюємо дефініцію даного поняття, враховуючи вищезазначені підходи: під інтелектуальним потенціалом регіональних суспільних систем будемо розуміти можливості останніх створювати, накопичувати та ефективно використовувати інтелектуальні ресурси задля забезпечення високого рівня свого соціально-економічного розвитку.

Відповідно інтелектуальний потенціал стає важливим чинником економічного зростання і визначає рівень соціально-економічного розвитку регіональних суспільних систем, саме він задає темп і характер відновлення технологій виробництва, здатний генерувати ефективні системи менеджменту, що забезпечують приток високотехнологічних ідей та ноу-хау, що потім стають головною конкурентною перевагою на ринку. Крім того, інтелектуальний потенціал має тенденцію стрибкоподібного приросту, що робить його головною особливістю нашого часу.

Інтелектуальний потенціал регіональних суспільних систем можна охарактеризувати двома основними рисами:

1. Інтелектуальний потенціал регіональних суспільних систем, як і будь-який інший потенціал ґрунтується на ресурсно-му забезпеченні. Інтелектуальний потенціал можна розкривати за складом інтелектуальних ресурсів (людські, науково-технічні та інформаційно-комунікаційні ресурси), які є необмеженими.

2. Інтелектуальний потенціал регіональних суспільних систем визначається їх реальними можливостями, причому не тільки реалізованими, а й нереалізованими з будь-яких причин.

Висновки та перспективні напрями досліджень. Розкриття економічного змісту поняття «інтелектуальний потенціал» шляхом узагальнення існуючих підходів до його визначення дає змогу глибше усвідомити його сутність і механізм функціонування, що є особливо актуальним у сучасному суспільстві, а подальші дослідження в даному напрямку необхідні з огляду на те, що саме інтелектуальний потенціал виступає глобальною характеристикою стратегічного розвитку суспільних систем.

Література

1. Бутнік-Сіверський О., Красовська А. Теоретичні засади інтелектуальної інноваційної діяльності на підприємстві / А. Красовська, О. Бутнік-Сіверський // Економіка України. — № 12. — 2004. — С. 31—37.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 000 слів і словосполучень. — К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. — 1440 с.

3. Вовканич С. Соціогуманістична стратегія інтелектуального забезпечення інноваційного розвитку / С. Вовканич // Регіональна економіка. — 2004. — № 3. — С. 41-52.

4. Гадзало А. Я. Значення інтелектуального потенціалу в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів / А. Я. Гадзало // Економіка АПК. — 2006. — № 8. — С. 138—142.

5. Городянська Л. В. Факторно-критеріальна модель відтворення інтелектуальних ресурсів у системі обліку / Л.В. Городянська // Фінанси України. — 2009. — №5. — С. 112—119.

6. Грішнова О. А. Людський розвиток : Навчальний посібник. — К.: КНЕУ, 2006. — 308 с.

7. Гунько В. І. Інтелектуальний потенціал регіону: сутність, структура, проблеми формування та використання / В.І. Гунько // Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки. Науковий журнал. — Випуск 153. — Черкаси: Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. — 2009. — С. 95—100.

8. Гуревичов М. Ринок інтелектуальних продуктів України / М. Гуревичов // Економіка України. — 1994. — № 5. — С. 31—35.

9. Довгань О. О. Сутність та особливості визначення поняття «інтелектуальний капітал» / О.О. Довгань // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. Науковий журнал. — №6 (Т.2). — Хмельницький: Хмельницький національний університет. — 2009. — С. 153—157.

10. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. / За ред. С. В. Мочерного. — Львів: Світ, 2005. — 616 с.

11. Зинов В. Г. Управление интеллектуальной собственностью. Учеб. пособие / В. Г. Зинов — М.: Дело, 2003. — 512 с.

12. Канигін Ю. М. Інтелект народу / Ю.М. Канигін // Вісник Академії наук України. — 1993. — № 7. — С. 37—47.

13. Матусевич К. М. Гносеологія інтелектуального потенціалу суспільства / К. М. Матусевич // Економіка та підприємництво: Збірник наукових праць молодих вчених та аспірантів. — Випуск 22. — К.: КНЕУ, 2009.

14. Мойсеєнко І. П., Демчишин М. Я. Регресійний аналіз інтелектуального потенціалу / І. П. Мойсеєнко, М. Я. Демчишин // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — №10. — С.142—148.

15. Мурашко В. В. Організаційно-економічне регулювання використання та розвитку інтелектуального потенціалу / В. В. Мурашко // Автореф. дис.на здобуття наук. ступ. к.е.н. — Донецьк: ДонНУ, 2006. — 20 с.

16. Орищенко В. Національна еліта та інтелектуальний потенціал України / В. Орищенко // Матеріали міжнародної наукової конференції. — Львів, 1996. — С. 88.

17. Панченко Є. Інтелектуальний потенціал компаній: досвід емпіричного дослідження / Є. Панченко // Економіка України. — № 10. — 2005. — С. 14—25.

18. Петренко В. П. Інтелектуальні ресурси соціально-економічних систем: аспекти інноваційного управління. / В.П. Петренко / Монографія. — Івано-Франківськ: ПП Курилюк В.Д., 2009. — 196 с.

19. Прошак В. Інтелектуальний потенціал України в умовах ринкової трансформації економіки / В. Прошак // Автореф. дис. к.е.н. — Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка. — 2002. — 21 с.

20. Стефанишин О.В. Людський потенціал ринкової економіки України / О.В. Стефанишин // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. — Львів: НЛТУ України. — 2006. — Випуск 16.1. — С. 276—284.

21. Федонін О. С., Репіна І. М., Олексюк О. І. Потенціал підприємства: формування та оцінка. / О.С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк / Навчальний посібник. — К.: КНЕУ, 2004. — 316 с.

22. Философский энциклопедический словарь / Губский Е. Ф., Корбалева Г. В., Лутченко В. А. — М.: Инфра-М, 1997. — 576 с.

23. Яновський О. Нематеріальні активи у бізнесовій діяльності підприємств / О. Яновський // Інтелектуальний капітал. — 2004. — № 1. — С. 42—45.